T. SZABÓ CSILLA*

ÚJVÁRI ANNA NÉPI KÖLTŐ ÍRÁSSZOKÁSAI ÉS NYELVHASZNÁLATA

Kulcsszavak: népi költő, írásszokás, munkamódszer, motiváció, nyelvhasználat

A kolozsvári néprajzi iskola, Keszeg Vilmos irányításával, sokrétű szempontrendszer alkalmazva a népi írásbeliség új, modern szemléletű kutatását kezdeményezte és végzi napjainkban is. E különböző szempontú vizsgálatának szakirodalma nagyon gazdag. A kutatások eredményeképp több kötet látott napvilágot egyrészt az iskolateremtő professzor, Keszeg Vilmos¹, másrészt a tanítványok – Jakab², Vajda³, Ambrus⁴, Ozsváth⁵ tollából, avagy szerkesztésében. A kutatások tárgya a népi írásbeliség több műfaja volt: a népi önéletírás, naplók, levelezés, emlékkönyvek, firkák, különböző feliratok (pl. falvédők) át a népi verselők munkásságáig. Olyan tanulmány is készült, mely egyetlen személy teljes irattárát vizsgálja és von le következtetéseket az írás és írott szövegek szerepéről ezen személy életében. Réthey Prikkel⁶ egy falu, Akasztó összes szerzőjének írását foglalta két kötetbe.

A Keszeg kezdeményezte vizsgálódások szemlélete szerint az írás komplex kommunikáció, a szemantikai jelentésén túl másodlagos jelentéseket is hordoz, melyek a szöveg sajátosság

* TAMÁSNÉ SZABÓ Csilla (1968), dr., nyelvész, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézetének tudományos munkatársa. E-mail: tcsilla68@yahoo.fr

- 1 KESZEG Vilmos: *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai az Aranyosszéken*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1991.
Uő: *Írott szövegek, szövegtárgyak egy személy életében = Szöveg és stílus*. Szerk. PÉNTEK János, BBTE Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke, Kvár, 1997a. 241–5.
Uő: *Az írás a populáris kultúrában = Csoma Zsigmond-VIGA Gyula szerk.: Európából Európába*. Néprajzi Látóhatár VI(1997b). 1–4. sz. 45–52.
Uő: *Kicsiny dalaím. Népi költők antológiája*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1999.
Uő: *Írásszokások, az írás motivációi és funkciói = Magyar népi kultúra. Alapfogalmak. Folklór. Anyagi kultúra. Tankönyv*. Szerk. DEMÉNY István Pál–GAZDA Klára–KESZEG Vilmos–POZSONY Ferenc–TÁNCZOS Vilmos. Erdélyi Tankönyvtanács, Kvár, 2000. 30–2.
Uő: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. KJNT–BBTE, Kvár, 2008 (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 3). (a továbbiakban KESZEG: *Alfabetizáció*.)
- 2 JAKAB Zsuzsánna: *Demeter Domokos a népi verselő = Írás, írott kultúra, folklór*. Szerk. KESZEG Vilmos. Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 1999 (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7). 216–226.
- 3 VAJDA András: *Az írás funkciói egy település életében = Lenyomatok 5. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Szerk. JAKAB Albert Zsolt–SZABÓ Á. Töhötöm. Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 2006 (Kriza Könyvek 28). 267–286.
- 4 ANDRÁS Erzi Erdei: *Kedvemre való, hogy meséljek*. S. a. r.: AMBRUS Judit. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008. (a továbbiakban AMBRUS: *Kedvemre való*.)
- 5 NAGY Julianna: *Miért nem lehettem költő?* S. a. r.: OZSVÁTH Imola. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2012.
- 6 RÉTHEY PRIKKEL Miklós: *Rejtett rímek. Akasztó verskincse*. Kiskun, Helikon, 2001.

használatára vonatkoznak⁷. Egy adott szöveg funkcióját és teljes jelentését a kontextusában nyeri el, ezért maga a kontextus is a jelentés részét képezi. Így a kontextus működése befolyásolja a szöveg jelentésének, funkciójának változását is. Az íráshasználat tehát kommunikációs forma, az egyén életében betöltött szerepe az életpálya kontextusában válik értelmezhetővé. A paraszti írásszokások kutatásában fontos a szerzőség kérdése, a datálás, az írás kivitelezése, a szöveg szerkesztésének formái, az írás ideje, alkalmai, valamint az írás motivációja.

Ezt a sokrétű elemzés elkészítésén dolgozom Újvári Anna szucsági népi költő életét és írásait vizsgálva. Ez alkalommal ebből szeretnék felvázolni néhány szempontot.

1. ÚJVÁRI ANNA BEMUTATÁSA

Szucság Kalotaszegnek a Nádas menti részéhez tartozó faluja, Kolozsvártól 12 kilométernyire fekszik, a Nádas-patak egyik jobb oldali mellékvölgyében. Közigazgatásilag Kisbácshoz tartozik. Közvetlen faluszomszédai keletre Kisbács, nyugatra Andránháza, majd északnyugati irányban Méra. Szucság tipikus köznemesi birtokosságú falu, ahol a köznemesi eredet még ma is valódi jelentéstartalommal bír, önazonosság-tudatot meghatározó tényező, mely lakosainak egész életvitelét meghatározta, mint például a házassági szokásokat, mulatságok megszervezését, az öltözködésüket⁸. A szucsági emberek, közülük is különösen a nemesi eredetű férfiak és asszonyok szélesebb látókörrrel, a tágabb környezetüket illetően jobb helyismerettel rendelkeztek és rendelkeznek máig is, mint a Kolozsvártól távolabb eső falvak lakosai. Ez részben magyarázható a város közelségével, részben pedig azzal, hogy az állatokkal való kereskedés, kupeckedés mindig fontos megélhetési forrásnak számított a faluban. A '89-es fordulat után a falu asszonyainak nagy hányada járta a magyarországi, különösen a budapesti piacokat, hiszen amikor a szocialista ipar és mezőgazdaság nem biztosított megélhetési lehetőséget, akkor ez a tevékenység volt a fő jövedelemforrás.

Adatközlőm, Újvári Samuné Szép Anna, 1942-ben született Szucságon, házasságot is itt kötött 1959-ben. Négy, immár felnőtt gyermek édesanyja, három unokája van. Ő maga így vélekedik szülőfalujáról: „Vegyes falu: magyarok, románok és cigányok lakják. Habár vegyes falu, lakói békességben élnek, nincs nézeteltérés egymás közt, gyűlölet, mindenki megadja – úgy szólva – [az] egymás iránti tiszteletet. Szerintem nem számít a nemzetiség, hanem csak a szeretet, jó akarat, ami által lehet egy békességes faluba[n] élni.”

Hét osztályt végzett a szucsági iskolában, majd varrónőnek tanult Kolozsváron, de a mesterseget csak házasságának első éveiben gyakorolta, ekkor szépen jövedelmező munkának számított. Annál előnyösebb volt ez a tudás élete során, háziasszonyként is jól hasznosíthatta. Könnyebben sajátított el minden díszítőtechnikát is, így a saját maga készítette ágyneműt ki is hímezhetette, de horgolt, kötött, gobelint készített, íróst varrt, mindezt otthonának díszítésére.

Férje is szucsági, Újvári Samu, házasságkötésük előtt megszöktek, ahogy akkoriban gyakorta előfordult. Mindkét családot (Szép és Újvári) nemesi eredetűnek tartja számon a falusi emlékezet, bár házasságkötésükkor vagyonuk nem volt (Panni néni édesapja szűcs volt).

⁷ KESZEG Vilmos: *Alfabetizáció*, 140.

⁸ BALOGH Balázs–FÜLEMILE Ágnes: *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2004. 102. (a továbbiakban: BALOGH–FÜLEMILE: *Társadalom*.)

Igyekvő, dolgos emberek lévén, megvásárolták Romul Ladea szobrászművész (egykori Kendeffy-villa) házát, melyhez tekintélyes földterület is tartozott (tíz hektárnál is több). Fontos megjegyeznünk, hogy Újvári Samu volt az egyetlen gazda, aki nem állott be a kollektívbe, bár később az állami gazdaság gyümölcsösében vállalt munkát. Újvári Samu ma is a presbitérium legidősebb tagjaként egyfajta hídszerepet tölt be a régi és új, a hagyományápolás és modernizálódás törekvései között. Gyermekeiket taníttatták, mind a négyen érettségiztek, ketten egyetemet is végeztek. Két közgazdász lányuk férje román nemzetiségű, egy-egy unoka származott a házasságaikból, akik jól beszélnek magyarul, egyikük konfirmált is Szucságon. A három lányból kettő él a faluban, egyikük helybéli fiúhoz ment férjhez, a másikuk nemrégiben költözött haza a szülői házba felújítva teljesen a családi villát, számos vállalkozást vezetnek, többek között földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkoznak, modern eszközökkel.

Egyetlen fiúgyermekük Nádasdarára házasodott (szintén vagyonos feleséget szerzett, gyermek nincs), örökölte szülei rátermettségét, tehetségét, a falu első embere lett hamarosan, a református gyülekezet gondnoka.

Újvári Anna büszke a gyerekeire, elégedett vagyoni, gazdasági helyzetükkel, eredményesnek látja fiatalkori munkájukat, törekvéseiket. Adatközlőnk családjával együtt a faluban jó presztízsű, széles kapcsolathálóval rendelkezik. Egyrészt nagyszámú rokon lakik a faluban, akik viszonylag összetartó családként működnek együtt, másrészt számon tartják Panni nénit a versírás miatt is, valamint különösen az utóbbi időben lányuk, illetve vejük vállalkozásában alkalmaznak néhány falubeli személyt. Annak ellenére, hogy lakhelye némileg távolabb esik a falu többi részétől, az eseményeket nyomon követi, szervesen tartozik hozzá, aktívan benne él állandó kapcsolatot tartva a közösség tagjaival.

Újvári Anna koránál fogva, de életmódja (mindig viszonylag sok állatot tartottak, földet műveltek, sok munka volt a gazdaságban) miatt sem járt külföldi piacokra kereskedni, annál inkább jelen volt, sőt máig jelen van meghívott adatközlőként különböző fesztiválokon. A '89-es fordulat hozadéka ugyanis a különböző fesztiválok, így a népzenei, néptáncos fesztiválok élet fellendülése. Az Újvári házaspár szucsági adatközlőként most is fontos szereplője a legtöbb magyarországi és erdélyi néptáncfesztiválnak vagy hasonló rendezvénynek. Boldogan fogadnak idegen, ismeretlen embereket, akikkel szívesen beszélgetnek, a gyakorlott adatközlői attitűd az élet szinte minden területére kiterjed. A falu lakosai, de akár a lelkész is gyakran irányít hozzájuk különböző adatgyűjtőket, akik sosem távoznak tőlük úgy, hogy ne kaptak volna választ kérdéseikre.

Újvári Annával személyes kapcsolatom van, ismeretségünk rendhagyó módon kezdődött, tudniillik egyik-másik szerzeményével hamarabb ismerkedtem meg, mint ő magával. Szucságban ugyanis sajátos helyzetben élek, a férjem 1995 óta a falu (református) lelkésze, én pedig a tiszteletes asszonyi rangot, szerepet viselem. Az 1995. augusztusi lelkészi beköszöntő istentisztelet végén a legidősebb presbiter szép kis köszöntő beszédet mondott, aztán következő év tavaszán a konfirmáció alkalmával egyik konfirmándus hosszú verssel köszönte meg a tanítást. Időközben hallottam különböző beszélgetések során, hogy Újvári Anna az, aki verselget, de teljes figyelemmel csupán Keszeg Vilmos könyvének⁹ megjelenése után fordultam a kínálózó téma felé. Ekkor érelődött meg bennem a felismerés véglegesen, hogy a népi verselőkkel való foglalkozás akár érdekes és fontos is lehet, a népi verselők tevékenységé-

9 KESZEG Vilmos: *Alfabetizáció*.

nek bemutatása hozzátesz valamit a népi írásbeliség kutatásának tematikájához. Ilyen vonatkozásban a Nádas mentéről viszonylag kevés kutatás készült. Nemrégiben jelent meg Ambrus Judit szerkesztésében a vistai András Erzsi Erdei önéletírása¹⁰, a *Leírtam életem* című gyűjteményes kötetbe¹¹ pedig Pillich László és Vetési László Horváth János Cifra mérai lakos visszaemlékezésének részletét válogatták be, de a szintén mérai Simó András nevét is megemlítik. Szucság monográfiájában nem tesznek említést a helybeli népi verselőről. Ezért is tartom fontosnak, hogy újabb híradás szülessék ebben a témában e vidékről is.

2. ÚJVÁRI ANNA ÍRÁSSZOKÁSAI ÉS MUNKAMÓDSZERE

Az írás kivitelezése, datálás, aláírás

Amikor Újvári Anna versei iránt kezdtem érdeklődni, szívesen mutatta meg a füzetait. Először csak egy füzet került elő, amelyet át is adott szkennelésre, de egy későbbi találkozás során már egy másodikat is elővett. Érdeklődésem munkájára ösztönzőleg hatott, akkor kezdte egybeneméslni azokat a verseket, amelyeket az évek során különböző cédulákra, rongyolt papírokra, újságszélékre írt. Egyik beszélgetés során el is mondja a lejegyzés folyamatát: „van piszkozat ... hát hogy legyen írva oda? (vagyis a tiszta füzetbe). Piszkozat, eccer rongyos írka ... nem lehet úgy ... itt is ... ni, má' mind százszor leírok egyet ... amíg osztán összealakítom”.

Jelenleg tehát két füzet van, egyik kb. ötvenlapos, a másik vastagabb (mindkettő tulajdonképpen határidőnapló, nem szokványos méret), ezekbe másolja, tisztázza verseit általában fekete vagy kék golyóstollal.

Természetesen a látogatásaim előtt is léteztek a füzetek, de mióta felkerestem, többször is az utóbbi években, azóta a rendszeres másolást, összerendezést mintha szorgalmasabban végezné, várva az újabb találkozást.

A füzetekbe való rendezés során megtört az időrendi sorrend, némelyiknél a verscím alatt szerepel a megírás időpontja, esetleg a versírás körülményére is utal. A cím fölé, mellé, vagy alá néha dátumot is ír. Fontos megjegyezni, hogy a verseket a füzetekben különösebb rendszer nélkül rövid prózai szövegek, elsősorban köszöntők szakítják meg.

A költő irattára egyébként rendezetlen. Több szatyorban tárolja az asztal alatt, az ágy mellett a meglévő iratait. Ezekben található mindenféle kisebb-nagyobb cédula, füzetlap, amelyek a versek piszkozatául szolgáltak. A lapokon nem csupán egy vers van, hanem akár több is, különféleképpen írva, keresztben, hosszában, tele javításokkal, kihúzásokkal, apróbb változtatásokkal. Legutóbbi látogatásom alkalmával két olyan füzetet is megmutatott, amelyekbe tulajdonképpen leginkább recepteket gyűjt (néha egyéb feljegyzés is belekerül). Néhány lapon itt is találni egy-egy verstöredéket lejegyezve. Ugyanakkor egy-egy vers akár több lapocskán is előfordulhat, de nyomon követni ezeknek a keletkezési sorrendjét lehetetlen. Ezek a piszkozatlapok ugyanakkor többek is a letisztázott füzeteknél, hiszen a javítások, az átalakítások akár több variánsa is felfedezhető egy-egy versnek, míg a füzetbe végül csak egy, végső változat kerül. Az úgynevezett tiszta füzeteket többször elkértem, olyankor néha felfedezek egy-egy javítást, ami korábban nem volt ott, vagy egy-egy vershez újabb strófát ragaszt,

10 AMBRUS: *Kedvemre való*.

11 HORVÁTH JÁNOS CIFRA: *Az idő szekere = Leírtam életem...* Szerk. PILLICH László-VETESI László. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1987. 337–352.

különösen, ha a lapon korábban maradt hely, tudniillik minden szövegét általában új lapon indítja.

A megrendelt verseket, köszöntőket, búcsúztatókat mindig át- meg átfogalmazza, a bejáratott szövegrészletek tulajdonképpen sokszor előkerülnek, de ezeket alárendeli az adott szituációnak. Úgy alakítja ezeket az írásokat, hogy „találjanak”, az illető életeseményeinek, pillanatnyi helyzetének megfelelően. A legutóbbi, 2016 tavaszán elmondott konfirmációi köszönőverset egy félárva kislány olvasta fel, ebből nem hiányozhatott az elhunyt édesapára való emlékezés sem, a 2016 nyarán elhangzott menyasszonyi búcsú szövegében az egyetlen élő nagymamát nevéen szólítja a menyasszony, megköszönve neki a sok ajándékot, amelyet tőle kapott.

Az elkészült verseket először a családtagok hallgatják meg, akik véleményt is mondanak róla, esetleg javasolnak apróbb módosításokat is. Legfőbb kritikusa a férje, Újvári Samu, aki igazi nőtafa, ezért könnyedén összeveti a verseket különböző nótákkal, népdalokkal. Leginkább az egyik unokájában, Lorándban bízik, aki magyarul érettségizett, egyetemi hallgató, tehát elég jó nyelvi kompetenciával rendelkezik, ezt Panni néni ösztönösen is érzi:

„TCs: Ezeket fel szokta közben olvasni Panni néni itt valakinek a családból?

ÚA: Há' fel hát!

TCs: Samu bácsi? Erzsébet? Kik a hallgatóság?

ÚA: Hát osztán Loránd ... legfőképpen ...

TCs: Leghamarabb Loránd (értsd: hallgatja meg)?

ÚA: Loránd, s akkor Erzsébet, s jön Kató, Katónak a leánya, itt olvasom fel ... úgy csudálkoznak ...

TCs: S szoktak ... véleményt is mondanak róla?

ÚA: Véleményt ... hogy ez valami hiba van ... Samu is valamelyiket kijavította ... nem is tudom, melyiket, hogy át kellett húzzam, hogy az nem talál úgy, de javított Samu is egyen, valahol, mer itt ni írtam (*mutatja a sort*): esküvőre szólalt meg a nagyharang, s akko' azt mondta Samu: esküvőre szól a templom harangja ... úgy talál.”

A versek keletkezése tipikus: nem a témához rendeli a szöveget, hanem egy tetszetős szókapcsolat, mondat, esetleg rím, ritmus adja meg az ihletet a vers elkészítéséhez. Sok verset ír népdal, vagy műdal dallamára, kész ritmus, esetleg rímképletet is kapva ezzel. Az interjú során nagyon sokszor énekelve adta elő legfrissebb szerzeményét és a füzetekben is általában megjelöli, hogy melyik ének dallamára készült. (ÚA: „Annyit írtam erre *Búra, búra búbánatra születtem*, mer' azt nagyon szerették Magyarba ... s erre a dallamra osztán ők mind mennek, mind mennek ... TCs: Értem. Tehát megvan a dallam, s akkor ... ÚA: Megvan ez a dallam, azér mind ezeket, amit írtam, hogy ezeket a dallamokra, ezt mind le kellett írjam annak a kislánynak ... (*keresgél*) ... Na ez is ... Sej, minek nekem nagy diófát kívágni (*éneklí a verset*) ... S akkor írtam: Az én uram úgy haragszik, ha azt mondom, hogy ne igyék ... ez is énekre: Az én uram olyan ember, ha megcsalom rögtön megver, erre az énekre”. A tartalommal szemben a forma a meghatározóbb, hiszen sokszor utólag rendezzi a strófákat: „s akkor, hogy olvassom el, hogy találjon ... s akkor írom egy másikra ... s akkor át(*nézem*), melyik szakasz legyen az első, melyik a másik”.

Az írás ideje, alkalmai

Újvári Anna az utóbbi tíz-tizenöt évben írt többet: ekkor inkább ráért, a gyermekeit kiházasította, valamennyi ideje felszabadult az írásra. Érdeklődésemre, hogy mikor is születnek e versek, mikor foglalkozhat az írással, azt a választ kaptam, hogy tulajdonképpen bármikor, az év bármely szakaszában, télen-nyáron egyaránt ír verseket. Különösen vasárnap és ünnepnapokon, délután behúzódik a szobába, a fényképen megörökített kanapé, kis asztal a kedvelt helye, ott gondolkodik, írogat, javítgatja a már valamennyire papírra vetett, készülöben lévő verseit. De ugyanúgy születnek versek a konyhában is, akár főzés közben, amikor kis cédulára, esetleg a receptes füzetbe vagy bármilyen más papírdarabkára feljegyez néhány szót. Mivel népes családban él a mai napig is, sokszor zavarják, kiszólítják az udvarra, valamilyen munkához segítségül hívják, így abba kell hagynia az írást. Sokszor titokban műveli, egy kis időt szakítva a tennivalók közepette, úgy, hogy lehetőleg senki neheztelését ne váltsa ki. („Én, mikor mi van, akkor írok. Ha van úgy egy úrvacsoraszűz, nem tudok elmenni, akko' arról írok, ugye, templomit. Ha van valami ilyen húsvéti vagy anyák napja, mikor' milyen nap, leülök ... én ebéd után leülök, s ide behúzódom, s itt teszem-veszem, s azután mikor' időm van, béírom, me' csak mind úgy lopva firkálom, me' akko' mind, hol vagy, hol vagy, ezt kell csinálni, zavar-nak meg ...”).

Tipikus verselési helyzet az éjszaka, amikor, állítása szerint felébredve, akár teljes verset is képes lenne lejegyezni. Ez néha sikerül is, ha van kézügyben papír és ceruza, de ha nincs, reggelre akár el is felejtődik a szöveg, amit bizony sajnál, és legtöbbször nem is sikerül még egyszer ugyanúgy visszahozni. („Most valamit Annánál egy éjjel találtam ki, de olyan szépre jött vóna ki, és nem tudok csak annyit, hogy sétálok, valahogy úgy a fa alatt, és fűjdogál a szellő, őszi szellő, és lent szanaszét sodorja a falevelet, valamit ... és elfelejtettem! ... De össze vót már, össze vót az eszembe rakosgatva, hogy talál, talál, utoljára reggelre nem talált semmi.”).

A verselés tehát nemcsak tematikáját tekintve, de a munkamódszert illetően is a mindennapi élet szerves részévé válik, átszővi a napokat. A teljes életpályát tekintve azonban fontos megjegyeznünk, hogy az írás az öregedéssel nyert teret az életében. Lehet ez asszonyi sors is, hiszen saját bevallása szerint a tennivalók, a családdal való foglalkozás szorította háttérbe fiatalabb, aktívabb korában az írásbeli alkotást, viszont a kézimunkák sokfélesége, a lakás, lakótér, a használati tárgyak díszítésének igénye felfogható – véleményem szerint – állandó kész-tetésként is valamilyen kreatív elfoglaltságra.

Az írás motivációi

Újvári Annával való beszélgetéseim során kiderült, hogy nem a kommunikáció vagy az önkifejezés igénye volt az, ami életre hívta első verseit, hanem a szükség, a fent említett szövegek létrehozásának szüksége, hiszen az köztudott, hogy jeles alkalmakon illik mondani valamit, ő pedig megtalálta a megfelelő kifejezési formát. Később, évek múltán alakult ki az önkifejezés igénye is, legalábbis a verselési gyakorlat megszerzésével adódott a lehetőség más témák meg-verselésére is.

Nemrégiben újra feltettem a kérdést újra, hogy miért ír verseket? Ekkor sokkal inkább a tehetség, a belső indíttatás, az önkifejezés igénye került előtérbe. A beszélgetés során kiderült, hogy istenadta tehetségnek tekint a versírást, mely nem hagyja nyugodni, igazi örömforrás is, mely nagyon hiányzik, ha nem tudja valami egyéb ok miatt folytatni ezt a tevékenységet. („ÚA: Hát ezt ... ez így bennem van ez az akarat, ez a ... mintha a jó Isten adta ezt a tehet-

séget és én ... muszáj folytassam, úgy érzem ... nem tudom. TCs: Ha nem ír, akkor hiányzik? ÚA: Hiányzik. TCs: Hiányzik az írás? ÚA: Hiányzik, és nagyon odáig vagyok, amikor valami eszembe jut, és nem tudom ... gyötrődök egész éjjel, hogy mind mondom, mondom, amíg elalszok, reggelre nem tudom aztán, hogy mit akartam. Ezt a jó Istennek tudom megköszönni, leghamarább a jó Istennek, mert Ő adta ezt a ... ezt a ... szerintem ez egy tehetség, egy áldás a jó Istentől, nem, tiszteletes asszony? TCs: És, hogyha öröme van benne Panni néninek ... ÚA: Igen ... És ... Szeretek írni, és odáig vagyok, hogy mindig valamit írok, valamit kitállok ... ha akárhová körülnézek ... na ott mit látok, azon a természetesen, leírom vagy nem, képzelem, hogy ne írjak arról valamit, úgy jön reám a vágy, hogy írjak ... úgy örvendek osztán mikor, így olvasom fel, s a gyermekek is és az unokák is olvassák ... Mama, de szép! De hogy tudtat ... úgy öröömöm telik benne, úgy elfelejtem minden kis bánatomat, bajomat. TCs: Úgy ... mondjuk, hogy hasonló a kézimunkázáshoz, vagy varráshoz? Tehát, hogy úgy értem ... gondolom, hogy az is jól lefoglalja Panni nénit ... ÚA: Az is le, de azért' ezt jobban szeretem ... TCs: Jobban szereti a versírást, mint a kézimunkázást? ÚA: Jobban, jobban, mert ... már úgy, hogy valamit végigtekintek, már úgy jön, hogy abból bármit ... két szót írok ... Vágyok írni ... Nagyon szeretek ...").

A különböző közösségi alkalmakra írt versek mellett keletkeztek, keletkeznek tehát egyre gyakrabban olyanok, amelyek számára valamilyen szempontból fontos témákat vetnek fel, amelyek ugyanakkor gyakran sztereotipikusak, az általánosan megírtaktól csupán az életesemények különbözősége, a mindennapi életben megélt változások teszik egyedivé. Olyan egyedinek mondható élményeket is megénekel, melyeket csak a 90-es, 2000-es években élhetett meg, pl. hollandok látogatása a gyülekezetben. De megverseli az anya alakját, a változó évszakokat, a szülőföldet, egy-egy kirándulást, egy Kolozsváron eltöltött napját, a férjével való megismerkedés, udvarlás momentumait. Az évek múltával egyre erősödött, erősödik az igény a versírásra, úgy tűnik, mivel idősebb korára jobban ráér az írással foglalkozni, egyre inkább örömforrás lett az írás. Így beszél erről: „Nagyon szeretek írni. Én úgy szeretném, ha úgy csendbe lenne, s olyan lenne a sorsom, hogy mindig írok.” Bár ezeknek a verseknek a hangvétele személyes, tulajdonképpen belső indíttatásból fakadnak, az adatgyűjtő gondolhatna arra is, hogy ezeket nem kívánja szélesebb körben ismertté tenni, azonban mint vérbeli alkalmi költő és jól kommunikáló adatközlő, nagyon szívesen mutatja meg, olvassa fel ezeket a verseket is, nem zárkózik el a nyilvánosságtól. Interjú készítése során is gyakran olvas fel a verseiből. Arra a kérdésemre, hogy írásai közül azokat kedveli-e inkább, amelyeket megrendelésre, vagy azokat, amelyeket, úgymond, csak kedvtelésből írt önmagának, azt válaszolja, hogy akkor örül leginkább, ha a megrendelt verseit felolvassák, és megmutatják, továbbadják, mert Isten adta tehetségét meg kell osztania másokkal is („Hát én szeretem azt úgy átadni, hogy mások is olvassák ... ha a jó Isten adta ezt a tehetséget, akkor, hogy másoknak is átadjam”).

Újvári Anna kapcsolathálója

Az alkalmi költő csak akkor töltheti be egy közösségben a szerepét, ha létezik az a közeg, amely igényt tart írásaira. Ezek a személyek kiterjedt kapcsolathálójával rendelkeznek, közismertek, tudásuk ismert és elismert a falu közösségében, ahol élnek és tevékenykednek. Néhány esetben híruk túljut a falu határán is. Nincs ez másképp Újvári Annával sem. Már az iskolában is jó fogalmazóként tartották számon, első verseit azonban akkor írta, amikor a gyerekei iskolába mentek, s egy-egy jeles alkalomra szükség volt valamilyen köszöntőt, búcsúztatót mondani. Legelső verseként a *Pionír vagyok* címűt tartja számon, melyet egyik lá-

nyának avatására írt (1970-es évek eleje), aztán óvodai búcsúvers következett egy másik gyerekének.

Pionír vagyok

Drága Hazám, a napodnak fénye, ragyogva süt felém,
Minden meleg sugarát, szívembe érzem én.
Vörös nyakkendőt hordok, büszke vagyok rája,
Boldogan megyek úgy, mindig iskolába.
Az ingyen kapott könyveket nem adták hiába,
Köszönet a Pártnak legyen érte hála.
Egy jelszó van előttem mindig csak előre,
Szorgalmas tudással mehetek a jövőbe.
Virítson a nyakkendőm, hogy mindenki lássa,
Béke galamb szálljon mindig a Hazámra.

Búcsúzó vers

Drága kis óvodánk, búcsúzunk ma tőled,
Már e szó kicsalja szemünkből a könnyet.
Fáj a kicsi szívünk, tőled el kell válni,
El kell nekünk menni, iskolába járni.
Kedves óvó néni, ki hozzánk jó voltál,
Minket annyi szépre, s jóra tanítottál.
Kis szívünk hálásan megköszöni neked,
Nem is fogunk soha elfeledni téged.
Kis játszótársaim, az ég veletek,
Édes kicsi pajtások, ma elbúcsúzok tőletek.

Le nem jegyzett verse, melyet szintén az elsők között tart számon, egy násznagyi búcsúztatóvers, valamint egy konfirmációi köszöntő. Az előbbit a férjének írta, aki egy lakodalmon volt násznagy, az utóbbit a fia konfirmálására. „Isten templomában fogadást teszünk, hogy mindig Jézus követői leszünk” [...] Ezeket a verseket egyre több követte, hiszen megállapította, hogy olyan szövegeket, amelyeket hall különböző alkalmakkor (lakodalom, keresztlő, konfirmáció, iskolai ballagás) ő is tud írni, ezért neki nincs szüksége arra, hogy bárkitől segítséget kérjen. A saját gyermekeinek írt versekkel történt meg tulajdonképpen a bemutatkozás a faluközösség előtt is, így szinte azonnal kapta az első felkéréseket is a különböző alkalmakra szóló versek írására. Amint felnőtt az a nemzedék, akiknek az első verseket írta, és elköltöztek a közeli településekre, magukkal vitték a verseket, vagy az emléket ezeknek. Így mondták el Nádasdarócon is a konfirmációi köszöntőt, melyet eredetileg a fiának írt, s aki házasság révén költözött oda. Juhász Klára lelkész szíves szóbeli közlése szerint Nádasdarócon ez a konfirmációi vers több évben is elhangzott, természetesen ott is alakítják az alkalomnak épp megfelelően. De írt Panni néni kolozsvári lakosnak is, akinek Szucságban rokonai vannak, s azok tanácsolták, hogy forduljon hozzá verses köszöntő ügyében.

3. ÚJVÁRI ANNA NYELVHASZNÁLATA

Kalotaszegi társadalmi, tájszerkezeti tagoltsága mellett a nyelvjárási tagoltságról is említést kell tenni. A kalotaszegi nyelvjárást egyes szakirodalmi munkák csak érintőlegesen vagy egyáltalán nem tárgyalják. Kálmán Béla¹² a mezősegi régióhoz sorolta, Imre Samu monográfiájában¹³ az erdélyi nyelvjárásokat nem elemzi, csupán annyit állapít meg, hogy két nagy egységre tagolható e nyelvterület (mezősegi és székely). Sokkal árnyaltabban fogalmaz a Kiss Jenő szerkesztésében megjelent Magyar dialektológia¹⁴. Ez a munka a kalotaszegi nyelvjárást a Tisza–Körös vidéki nyelvjárási régióhoz sorolja, jelezvén, hogy ez a történelmi Kalotaszegre vonatkozik, a Kapus mentét és Nádas mentének nagyobbik részét inkább átmenetinek tekintetjük a kalotaszegi és mezősegi között. Ez az átmenetiség Szucságban annál is inkább tetten érhető, mert házassági szokásai révén mezősegi falvakkal áll kapcsolatban (Kide, Bodonkút, Magyarmacska)¹⁵, ez pedig hozzájárul a nyelvjárások keveredéséhez is.

A kalotaszegi nyelvjárásról egyébként nem készült monográfia, azonban annak egy-egy szegmenséről igen: Lakó Elemér¹⁶ a magánhangzók, Szabó Zoltán¹⁷ az igeképzők, Vámszer Márta¹⁸ az igeragozási rendszert dolgozta fel. B. Gergely Piroska a ragadványnevek rendszeréről írt monográfiát¹⁹. Gyűjtőpontként azonban egyik kutató sem jelölte ki Szucságot, éppen nyelvjárási sajátosságainak átmenetisége miatt. B. Gergely Piroska a következőket állapítja meg a ragadványnév-használatot illetően: „Szucságot pedig egyenesen a ragadványnevekben legkevésbé változatos kalotaszegi pontok közé kell sorolnunk”²⁰. Hozzá kell tennem, hogy a hetvenes években meglévő ragadványnév-állomány azóta is tovább kopott, szegényebb lett.

Tehát Szucság mint Nádas menti kisnemesi falu, nemcsak a népviselet, a házasságkötési szokások, hanem a nyelvhasználat területén is sem illeszkedik az általános képbe nyelvjárási szempontból sem.

Újvári Anna verseinek nyelvét vizsgálva azt találjuk, hogy írásainak anyaga a hétköznapi nyelv, melyben szülőfalujának nyelvjárási sajátosságai is természetesen felfedezhetők. Egyéni nyelvhasználatát magától értetődően híven tükrözi a falu lakosainak nyelvhasználati sajátosságait is.

Az alábbi megjegyzések az egyéni nyelvhasználatra vonatkoznak egészen pontosan, de megfigyelésem szerint tehát ezek a sajátosságok a beszélők egész közösségére jellemzőek. Ehhez azonban most nem végeztem számszerűsíthető kontrollvizsgálatot. A nyelvjárási sajátosságokat elsősorban hangtani, illetve alaktani vonatkozásban lehet a leginkább megragadni. Az itt leírt jellemzőket, amelyek az eltérést mutatják, egy vagy több példával is illusztrálom, melyek a papírra vetett versekből származnak. Az a tény, hogy e szövegekben pontosan tük-

12 KÁLMÁN Béla: *Nyelvjárásaink*. Tankönyvkiadó, Bp., 1966. 86, 116.

13 IMRE Samu: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971. 373.

14 *Magyar dialektológia*. Szerk. Kiss Jenő. Osiris, Bp., 2001. 289.

15 BALOGH-FÜLEMILE: *Társadalom*. 32–34.

16 LAKÓ Elemér: *A kalotaszegi nyelvjárás magánhangzó rendszere*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974.

17 SZABÓ Zoltán: *A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszere*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965 (Nyelvtudományi Értekezések 48).

18 VÁMSZER Márta: *A kalotaszegi nyelvjárás igeragozási rendszere*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1972.

19 B. GERGELY Piroska: *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1977.

20 Uo. 26.

rögződik az orális nyelvhasználat minden jellemzője, bizonyítja, hogy népi verselőnk írásai valójában az orális szöveg tárgyiasult formái. Fontosnak tartom itt is megjegyezni, hogy az interjúk lejegyzésében is igyekeztem ezeket a sajátosságokat megjeleníteni. Három fontos hangtani sajátosságot ragadhatunk meg Újvári Anna nyelvhasználatában:

1. egy fokkal zártabb magánhangzót ejt a toldalékok előtt: *szorgalmasok*, a szó belsejében: *osztán, választ*, a ragokban (-rúl/-rül: *Pannirúl*, -ból/-ből: *nagyjából*).

2. a III. személyű birtokos személyjel zártabb ejtését: „Haza viszik nők napjára, anyjuk örömiré” (Tavaszi), a III. személyű birtokos személyjel illabializációja: „*Fészkiket* keresve itthon megpihennek” (Tavaszi).

Személyragos névmásokban előszeretettel használ hosszú magánhangzós formát: *nékem, engem*.

3. a mássalhangzó nyúlását magánhangzóközi helyzetben: *hállás, szóllalt*.

A nyelvjárási sajátosságok mellett számos nyelvhelyességi probléma is felmerül a szövegekben. Ezeknek jó része szintén általános, a beszélt nyelvben nagyon elterjedt.

Egyik ilyen jellemző a -suk, -sükölés, vagyis a -t végű igék tárgyas ragozásának kijelentő módját az egyes szám 3. személyben vagy a többes szám bármelyik személyében a felszólító módnak megfelelő alakokkal képezi, a nem -t végű igékkel azonos módon.

Másik, eléggé általánosan elterjedt a -ba/-be határozórag használata a -ban/-ben helyett.

Többször is előfordul a határozatlan számnév utáni többes szám használata: *sok régi dátumok*.

A névmások használatában is előfordul vétség, ebben a helyzetben talán a rím kedvéért cseréli fel a névmásokat: „*Ha majd egykor még elmegyek/Vadvirágot szedni/Elviszlek én téged velem,/Csokrokat kötözni*”.

Nem használja következetesen a tárgyas és az alanyi ragozást: „*Nem fekszek le, hisz elal-szom*.” (Nyári éjszaka).

Az -e kérdőszó kapcsolása is esetleges. Szintén általános vétség, hogy a beszélők nem az igéhez, hanem a tagadószóhoz kapcsolják, ezzel a jelenséggel itt is találkozunk: „*nem-e vagy tán beteg?*” Máskor nem kapcsolja kötőjellel az igéhez: „*Gondolsz e*” (a példák a *Levél katona fiamhoz* című versből valók).

Ami a helyesírást illeti, nehéz általános vétséget vagy szabályszegést megállapítani. Sokkal inkább beszélhetünk esetlegességről. A kéziratokat figyelmesen végignézzve az állapítható meg, hogy törekszik a helyes írásra. Sokszor korrigálja a már megírt szöveget, azonban nem mindig jól. Általánosságban megállapítható, hogy esetlegesen használja a múlt idő jelét, indokolatlanul kettőzi meg a többes szám jelét. Gyakori a mássalhangzó kettőzése magánhangzó-közi helyzetben, mely nyelvjárási sajátosság ugyan, de az írásképpen természetesen nem kellene megjelennie, mivel azonban ezen írássok az oralitás tárgyiasult formái, az írásképp magától értetődő. Ugyancsak esetleges a *j* hang *j*-vel, vagy *ly*-nal történő jelölése. E hangjelölés esetében a leginkább tetten érhető a törekvés a helyes írásra, hiszen ejtésben mindig *j* szerepel. Írásaiban sokszor jelöli az összeolvadást („*Ecer réges-régen Beszélgettem veled*” (*Szerелеm*), a részleges hasonulást. Ugyanazon versen belül is előfordulhat két- vagy többféle írásmód: „*felébretem*” de: „*álmodtam*”. Szintén esetleges az igekötők egybe- vagy különírása is, a domináns változat a különírt forma.

Újvári Anna füzetében néhány román szó is előfordul. Egyik versét román népdal dallamára írja, amely közismert dallam (*Când eram mai mic*), de a román *c* betűt a magyar *k*-val

helyettesíti, megőrzi viszont a korábbi helyesírás szerinti *i*-t. A román *pionier* szót fonetikusán jegyzi legelső versének címében: *Pioniér vagyok*.

Előfordul, hogy a számnevet számjeggyel írja, amely ilyen szövegkörnyezetben szokatlan, helytelennek tartott: Csókolnak szüleid és 3 testvéred (*Levél katona fiamhoz*).

Az írásjelek esetében leginkább a pont és a vessző használatára szorítkozik. A vesszőket esetlegesen használja. Verses, rímelő sorvégeken szinte mindig vessző van. A mondat végén a pont szabályos. Gyakran tesz pontot a kérdőjel vagy a felkiáltójel helyett is. Elvértve találunk gondolatjelet, pontosvesszőt.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy Újvári Anna nyelvhasználata teljes mértékben tükrözi élethelyzetét. Írásaiban az oralitás ölt tárgyiasult formát. A Szucságban élő nyelvjárási sajátosságok, a köznyelvben nagy általánosságban előforduló hibák megjelennek az írásban is. A helyesírást és általános írásképet tekintve megfelel az iskolázottságának, tulajdonképpen felül is múlja a faluban hozzá hasonló korúakét. Jó íráskészsége, valamint maga a tény, hogy viszonylag gyakran szokott írni, visszaköszön a füzetek lapjain.

THE HABITS OF WRITING AND PARLANCE OF THE POPULIST POET, ÚJVÁRI ANNA

Keywords: *populist poet, habit of writing, method of working, motivation, parlance*

In my study I analyse the populist poet's, Újvári Anna's habits of writing, method of working, the language of her poems and her parlance. The basic view of the analysis's method is that the usage of writing is a form of communication the role of which can be interpreted in the context of the one's path in life. In the research of the peasant habits of writing the question of the authorship, the dating, the execution of writing, the forms of the text's wording, the time, occasions and motivation of writing are really important.

Újvári Anna's parlance totally reflects her mode of existence. In her texts orality becomes objectivized. The dialectal peculiarities still living in Szucság/Suceagu, the formal defects generally prevailing in the standard language appear in the writing, too. As regards her orthography and general written form, their level corresponds with her education, actually it surpasses that of the similar aged ones'. Her good descriptive talent and the fact that she writes frequently by comparison become visible on the leaves of the writing-books.

SCRISUL ȘI LIMBAJUL PERSONAL SCRIS, CA MIJLOC DE EXPRIMARE ÎN POEZIA AUTOAREI-NAIVE, ÚJVÁRI ANNA

Cuvinte-cheie: *autoare-naivă, obiceiul legat de scris, tehnica scrisului, motivația, limba scrisă*

Studiul analizează obiceiurile legate de scris, tehnica scrisului, motivațiile scrisului și limbajul scris ca mijloc de exprimare în poeziile autoarei-naive, Újvári Anna. La baza metodologiei stă abordarea scrisului ca mijloc de comunicare, și în acest fel, activitatea trebuie privită prin întregul context al vieții. Obiceiurile legate de scris în cultura populară se regăsesc în următoarele domenii: funcțiile scrisului, atitudini, tehnici, genuri, contexte, motivații, datarea textelor, formele și nivelele scrisului.

Textele scrise ale autoarei Újvári Anna reflectă în totalitate viața și situația sa în comunitate. În textele sale oralitatea capătă o formă concretizată. Astfel regăsim atât caracteristicile dialectale din Suceagu, cât și unele greșeli tipice limbajului cotidian. Ortografia și caligrafia sa corespund nivelului său de școlarizare, chiar depășesc nivelul general specific vârstei și statutului său social. Abilitățile sale de scriere și faptul că scrisul ca activitate face parte din viața sa cotidiană, se reflectă pe foile caietelor sale.